

A SZOCIALIZMUS NEM A FEJLETTEK KIVÁLTSÁGA

*Gondolatok A szocializmus a mai világban nemzetközi tribün cavtati
kerekasztal-értekezletéről*

BÁLINT ISTVÁN

A szocializmus a mai világban nemzetközi tribün már harmadik éve megrendezett és évről évre tömegesebbé, tartalmasabbá váló kerekasztal-értekezletének idei központi kérdését Dušan Popović, a tribün tanácsának elnöke már megnyitó beszédében megfogalmazta: vajon szocialista folyamatok játszódnak-e le a fejlődő országokban? A vitában elhangzottak pesszimista vélemények, annak alapján, hogy nem látták, milyen szubjektív erők lehetnek a szocialista folyamat hordozói, de dogmatikus nézetek is, melyek csak a „nem kapitalista” utat ismerik el, és a szocializmust bizonyos országokhoz kötik, „a reális szocializmushoz”, de abban nagyobbbrészt egyetértettek, hogy ezek a folyamatok kétségtelenül a szocializmus nemzetközi erősödésének részét képezik, társadalmi átalakulást jeleznek. Annál nagyobb marxista merészséget és a realitással való szembenézést igényelt a következő kérdés: melyek azok a társadalmi, gazdasági és politikai tényezők, amelyek akadályozzák és a kapitalizmus felé akarják szorítani ezeket a folyamatokat; mit kell tenni — a fejlődő országok tudatos erőinek, a fejlett országok baloldalának és a marxizmusnak általában —, hogy segítséget nyújthasson a folyamatok meggyorsításához, megkönnyítéséhez, zavartalan és megrázkódtatásoktól mentes lefolyása érdekében?

I.

A világ nem cukrászda, amelyben a népek kapitalista vagy szocialista sűteményt választhatnak — hangzott el a vitában. A világ egy objektív adott helyzet összessége, amelyben adott feltételek között, több vagy kevesebb tudatossággal, keresik a hétköznapi problémák megoldását. En-

nek megállapítására azért volt szükség, mert a fejlődési folyamatok irányát, eszközeit és szubjektív erőit az adott feltételek szabják meg, de ezekből következnek a különféle megrázkódtatások is. Ebben már részben benne van a válasz arra a kérdésre is, milyen objektív és szubjektív körülmények akadályozták a szocializmus folyamatát, miután, a függetlenség elnyerésekor, úgyszólván valamennyi fejlődő ország a szocialista utat választotta. A világban adott feltételek között az egyik objektív adottság: a kapitalizmus még mindig megszabja a világfolyamatok keretét és lehetőségeit, tehát sokkal erősebb, mint ahogyan azonban a fejlődő országokban gondolták, ahol a tudatos társadalmi erők, a függetlenség elnyerését követő belkiesedés napjaiban, azt hitték, a nemzeti felszabadulás kiharcolásával a társadalmi problémák is gyorsan megoldódnak.

A kapitalizmus támasztotta akadályokat több vonatkozásban elemezték az értekezlet résztvevői. Az egyik vonatkozást Michael Lebowitz kanadai egyetemi tanár mutatta ki. Szerinte a kapitalizmus a fejlődő országokban olyan szükségleteket és igényeket teremt, amelyek részben megakadályozzák a szocializmus felé haladást, de ugyanakkor fokozzák a kapitalizmus elleni harcot is, vagyis a kapitalizmus — mint ahogy más vonatkozásban azt már Marx is kimutatta — saját maga alatt vágja a fát. A szükségletek és az igények kapitalista módon való terjedése azért akadályozza a szocialista úton való zavartalan haladást, mert a helyi társadalmi rétegeket a kapitalista szükségletek és igények kielégítésére ösztönzi. Ezek a rétegek ily módon elszegényednek, felélik azt, amit a gyarmati korszakban felhalmoztak, vagy pedig fokozzák a különféle társadalmi rétegek kizsákmányolását. A belső feszültség megteremtésének másik tényezője, hogy a kapitalista szükségletek és igények terjedése mind nagyobb tömegeket szorít a létminimum szélére, sőt mind nagyobb tömegek számára akadályozza meg a létminimum kielégítését. Lebowitz ezzel elméleti megvilágításba helyezte azt az ismertényt, hogy a kapitalizmus tényleg elszegényíti a fejlődő országok társadalmi rétegeit. Ezt konkrét adatokkal támasztotta alá a kongói Jean Royal Kisisou-Boma, Nehru megállapítására emlékeztetve, miszerint minél tovább tartott India egy-egy részén az angol uralom, annál szegényebb az az országrész. Ezt bizonyítja az is, hogy Indiában a XIX. század közepén a lakosságnak csak 55 százaléka élt falun, 100 évvel később pedig már 70 százaléka. Még konkrétabb adatot közöltek a fejlődő országok zágrábi intézetének munkatársai, akik kimutatták, hogy tulajdonképpen a fejlődő országok segítyezik a fejletteket. Adataik szerint 1977-ben a fejlődő országok beruházások, segély, kölcsön stb. formájában összesen 12,7 milliárd dollárt kaptak, ugyanakkor tőketranszferálás, kamatok, részletek stb. formájában 23,7 milliárd dollár áramlott ki tőlük. 1978-ban ez az arány tovább romlott.

Az elméleti megvilágítás és adatokkal való alátámasztás azt igazolta,

hogy a kapitalizmus még mindig kizsákmányolja a fejlődő országokat, és hogy ez a kizsákmányolás a gyorsabb ütemű fejlődés, a szocialista úton való haladás legfőbb akadályja. Még többet foglalkoztak az értekezleten a kizsákmányolás mechanizmusának feltárásával. Többen rámutattak e mechanizmus számos eszközére: a fejlődő országok bevonása a gazdasági tömbökbe, egyenlőtlen egyezmények kötése, kölcsönök, a „segítség” különféle formái, a pénzügyek irányítása, az egyenlőtlen kereskedelem stb. A kizsákmányoló gépezet szörnyű erejét legteljesebben a washingtoni Howard Wachtel mutatta meg, adatokkal illusztrálva, hogy a nemzetközi tőke milyen óriási, minden ellenőrzés nélküli hatalommá vált. Elemzése arról számolt be, hogy az amerikai dollárkibocsátásokból, az OPEC-országoknak a kőolajból származó jövedelméből és más forrásokból hatalmas összeg halmozódott fel és vált névtelen hatalommá. Ennek csak egyik tünete, hogy a nemzetközi bankok tőkebetétjének 31 százaléka például a Bahama-szigeteken összpontosul, ahol szinte semmiféle ellenőrzés nem létezik. Mivel a nemzetközi gazdasági rendszer lehetővé tette a papír, más szóval a nyomtatott dollár hatalmát, a nemzetközi tőke eszközt kapott a fejlődő országok minden kizsákmányolására. Ezek az országok ugyanis mind kedvezőlenebb feltételek mellett kapják a kölcsönöket. Közölték például, hogy 1971-ben még átlag 32 évre folyósítottak kölcsönt, 1974-ben már csak 24,3 évre. A papírdollárt viszont tényleges munkával kell visszafizetni, termékekkel, mégpedig olyan mennyiségben, hogy Szomália adóssága már egész nemzeti termelésének 127 százaléka, Betsuané 94, Zaire-é pedig 72 százalék. Amikor ezek az országok annyira eladósodnak, hogy majdnem fizetéseképtelenné válnak — ami viszont a nemzetközi pénzügyeket hozná válságba —, állami forrásból, tehát ismét nyomtatott dollárokkal, a segítségükre sietnek, hogy üzemben tarthassák a kizsákmányolás azon mechanizmusát, amely a papírt a fejlődő országok munkája, termékei és ásványkincsei elragadásának eszközévé teheti.

A cavtati vitaforum résztvevői kimutatták, hogy a kapitalizmus egyeduralma a világgazdaságban számos negatív következménnyel járt. Szóltak a gyarmaturalom elleni harc diadalát követően a nemzeti egység megbomlásáról a fejlődő országok egy részében; például Szalah Garmadi, aki azt elemezte, hogyan ért le Tunézia a szocializmus útjáról, azzal, hogy a kormányból kiszorultak azok az erők, amelyek a nemzeti felszabadulást a társadalmi felszabadulással igyekeztek egybekötni. Többen szóltak arról, hogy az ilyen kizsákmányolás körülményei között a kispolgári rétegek kerekednek felül, az állam is az ő befolyásuk alá kerül, aminek következménye, hogy az állam mindinkább elavulodik a tömegektől, és maga is a kizsákmányolás eszközévé válik. Még többet foglalkoztak azzal, hogy a kizsákmányolás folytatódása, sőt fokozódása miatt növekszik a feszültség a tömegek meg a kiváltságos rétegek, illetve a szolgálatukba szegődött állam között. Ennek következménye, hogy szá-

mos fejlődő országban katonai vagy egyéb diktatúra következik be, annak jeleként, hogy a kezdetben választott szocialista utat, vagyis a tömegek önkéntes, tudatos mozgósításának útját, erőszakkal cserélik fel, vagy pedig annak tüneteként, hogy a gyarmaturalom elleni harc napjaiban kialakult belső egység már a múlté, annak helyébe a tömegekkel szemben alkalmazott erőszak lépett.

II.

Sok szó esett arról is, hogy a kapitalista kizsákmányolásból fakadó objektív akadályok mellett vannak szubjektív okai is annak, hogy számos fejlődő országban a szocializmus építésének kezdeti lendülete elakadt, hogy számos ország letért erről a maga választotta útról, vagy pedig nagy nehézségekkel küzdöve haladhat csak tovább. Több ilyen szubjektív okra mutattak rá a felszólalók. Elsősorban arra, hogy Marxnak más volt az elképzelése a szocializmus nemzetközi győzelméről. Világforradalmat várt, méghozzá a legfejlettebb kapitalista országokban és a kapitalizmus gazdasági csődjének következményeként. Leninnel és az októberi forradalommal a forradalomnak egy egészen más koncepciója alakult ki, melynek központi tétele, hogy a szocialista forradalom kivívásához nem kell kivárni a kapitalista fejlődés csúcsát, hanem a forradalom ott győz, ahol a leggyengébb a kapitalizmus láncszeme. A későbbi forradalmak — elsősorban a kínai és a jugoszláv — ezt a tételt fejlesztették tovább, bizonyítva, hogy a szocializmus győzelméhez nem alapfeltétel a kapitalista fejlődés legmagasabb foka. A cavtati kerekasztal-értekezlet számos részvevője szerint még mindig nem fejeződött be a marxizmus alkalmazkodása ahhoz a tényhez, hogy a szocializmus nemzetközi fejlődése más irányt vett és más úton halad, mint ahogyan Marx elképzelhette. Nyilvánvaló az is, hogy a sztalinizmus nagyon megnehezítette ezt az alkalmazkodást. A részvevők közül azonban számosan rögtön vitába szálltak a francia Serge Latche-sal, aki ennek kapcsán még a marxizmus néhány alaptételét is megkérdőjelezte.

De azt általánosan elismerték, hogy a marxizmusnak minden sablontól és dogmától mentes elméletté kell alakulnia, amely képes alkalmazkodni a világban bekövetkezett változásokhoz, meg tudja magyarázni ezeket a változásokat, utat tud mutatni a problémák megoldásához, egy szóval ténylegesen azzá lehet, aminek a marxizmusnak lennie kell: a világ megváltoztatásának fegyverévé. A dilemmára Wolfgang Fritz Haug felkínált egy megoldást, amelynek alaptétele, hogy Marx helyesen ismerte fel a kapitalizmus törvényeit, csak éppen e törvények érvényesülésének feltételei változtak meg a történelem folyamán. Már maga az a pusztán tény, hogy a kapitalizmus más fejlődésirányt vett, mint amilyen kezdetben elindult — maga zabolázta meg a piaci anarchiának Marx által

elemzett törvényeit, amelyeknek az ő elemzése szerint a kapitalizmus gazdasági csődjéhez kellett volna vezetniük —, ilyen átalakulásról tanúskodik. Másrészt maga az a tény, hogy két társadalmi rendszer létezik egymás mellett, nem pedig egymást váltják, ahogyan azt Marx előre látta, módosítja mind a két társadalmi rendszert, a kapitalizmust, és a szocializmust is egyaránt.

E kérdések felvetése nem egyszerű elméleti vitaként merült fel Cavtatban hiszen nyilvánvaló, hogy a marxizmusban jelentkező dilemmák tisztázása egyik előfeltétele annak, hogy a szubjektív erők hatékony harcot folytathassanak a szocializmus diadaláért. Nem vitás például, hogy Lenin októberi forradalma csak azután diadalmaskodhatott, miután Lenin megvívta harcát azzal a felfogással, mely szerint Oroszországnak meg kell várnia a kapitalizmus kibontakozását és csak akkor vállalkozhat a szocialista forradalomra. Ahogyan Mao Cetung is, a forradalom győzelme előtt, megvívta harcát az előző forradalmi vállalkozásokat, elsősorban a kínai városok munkásainak felkelését kudarcba vezető sablonokkal és dogmákkal. Ezek a történelmi példák mutatják, hogy a marxizmussal kapcsolatos dilemmák tisztázása az egyik előfeltétele a szocializmusért vívott hatékony harcnak. E dilemmák tisztázásakor első lépés a nyilvánvaló dogmatizmussal való leszámolás. Cavtatban a dogmatizmusnak az a változata volt jelen, amely csak a már létező szocialista országokban ismerte el a szocializmust, legfeljebb „nem kapitalista utat” hajlandó elismerni rajtuk kívül, pusztán azért, mert nem látja, milyen szubjektív erők és társadalmi tényezők lehetnek a hordozói annak a szocialista vállalkozásnak a fejlődő országokban. Ez volt a dogmatizmus uralkodó formája, bár elvértve előfordult még a napi politika betörése is a vitába, amilyen, mondjuk, a kínai politika támadása egyes kelet-európai részvevők részéről, vagy éppen a bolgár Petko Petkov felszólalása, aki még csak nem is említette Kínát és Kambodzsát a szocializmust építő s a fejlődésnek egy alacsonyabb szintjéről induló országok között. De a dogmatizmus mellett a marxizmusnak számos dilemmát kell még tisztáznia, előtérbe hozni felszámolni ahhoz, hogy a tényleges helyzet elemzésére vállalkozhasson, ne csak kaptafákat próbáljon ráhúzni a fejlődő országokra, ne kész képletek elemeit keresse azokban, csatlóva állapítva meg, hogy ezek az elemek nincsenek meg, vagy csak elvétve található meg, hanem a tényleges helyzet alapján vállalkozzon a fejlődés útjának megvilágítására és nyújtson segítséget a problémák megoldásában.

A fenti dilemmák tisztázása is csak egyik feltétel a szocializmus fejlődése szubjektív akadályainak leküzdésében. Cavtatban sok szó esett arról is, hogy a szocializmus sikeres építése, a szocializmus mint világfolyamat szabad érvényesülésének megkönnyítése érdekében le kell számolni azokkal a szubjektív illúziókkal is, amelyek a nemzeti függetlenségek elnyerését követték, és oda vezettek, hogy a későbbiek során

a szubjektív erők fegyvertelenül találták magukat szemben a függetlenség elnyerését követő problémáikkal. Itt elsősorban arra az illúzióra gondoltak a vita részvevői, hogy az államosítás és az állami tervezés már önmagában szocializmus és önmagában elegendő a szocialista folyamatok érvényesítéséhez. Ez az illúzió egyik szubjektív tényezője annak, hogy — mint Predrag Vranicki a jugoszláv és egyéb tapasztalatok alapján kimutatta — a fejlődő országok tudatos erői megengedték az állam önállósodását, a tömegek fölé kerekedését és ezzel a szocialista folyamatok elakadását. Eppen azért, mert ilyen sokrétű kérdésről van szó, a cavtati kerekasztal-értekezlet résztvevőinek foglalkozniuk kellett azzal is, hogy mit állíthatnak szembe az eddigi illúzióikkal és tévhitekkel, milyen konkrét ideológiai megoldásokat kínálhatnak fel a szubjektív erők helyzetének megkönnyítésére, elsősorban arra, hogy ezek a szubjektív erők tudatosabban vállalkozhassanak majd a szocialista folyamatok útját álló akadályok ledöntésére. Ezzel kapcsolatban szó volt a saját erőre való támaszkodás tapasztalatairól, az öngazgatásról és a tömegek aktivizálásának módjáról, az állam- és a társadalmi élet demokratizálásáról, mint olyan eszközéről, amely megakadályozza az államnak a tömegek fölé kerekedését, és ezáltal a tömegek maguk vállalkozhatnak a szocializmus építésére és a felmerülő problémák leküzdésére. Ebben a keretben sok szó esett az el nem kötelezettségről is, amely objektíve a szocializmus építésének szerves része, hiszen a nemzeti függetlenségért vívott harc, meg a fejlődő országok között új viszonyok kiépítése szorgalmazásával megbontja a kapitalista viszonyok és törvényszerűségek érvényesülését, és fokozatosan olyan feltételeket teremt, amelyek lehetővé tehetik a szocializmus mint világfolyamat szabadabb és zavartalanabb érvényesülését.

A cavtati kerekasztal-értekezlet megmutatta, hogy a fejlődő országok szocialista folyamataival kapcsolatos kérdések elemzése még korántsem fejeződött be. Ezzel kapcsolatban néhány igen érdekes konkrét értékelés is elhangzott, amilyen például az indiai Bipan Chandráé volt, aki arra a kérdésre kereste a választ, miből következik, hogy India nemzeti felszabadító mozgalma olyan radikális formát öltött és abban mégsem a kommunisták voltak a vezetők. Az ilyen konkrét elemzések egyaránt tudatosíthatják a szubjektív erők melléfogásait és eredményeit, vagyis hozzájárulhatnak a tanulságok levonásához. Az első tanulság, amit a cavtati kerekasztal-értekezlet ezzel kapcsolatban felkínált, annak leszögezése, hogy a szocializmus sajátos feltételek között alakul a fejlődő országokban. E fejlődés szubjektív akadálya lehet minden elmélet, amely nem számol ezekkel a sajátos feltételekkel. Ugyanakkor a sajátos feltételek része az is, hogy a szocializmus mint világfolyamat szubjektív hajtóerejévé vált elméletnek mérítenie kell a sajátos, belső feltételekből fakadó ideológiai forrásokból is, a kínai filozófiától az iszlámon át az arab nacionalizmusig.

III.

A szocializmus mint világfolyamat objektív és szubjektív feltételeinek és akadályainak elemzése mellett a cavtati kerekasztal-értekezlet sokat fogalmazott e világfolyamat gyakorlati eredményeivel és megnyilvánulásaiival is a fejlődő országokban. Ezzel kapcsolatban nagyjából három egymástól eltérő nézetet képviselő csoport alakult ki. Az egyik csoport azt a tételt vallotta, hogy jelenleg nem lehetséges a szocializmus építése a fejlődő országokban. Kevesen mondták ki ezt ilyen nyíltsággal. Ehelyett vagy a szocializmus konkrét adottságainak szélsőbaloldali, vagy pedig dogmatikus bírálatát adták. A szélsőbaloldali álláspont olyan szélsőséges kritikát képviselt, ami csakis a pesszimizmus, a reménytelenség, az egyedi terror forrása lehet. A dogmatikus szemlélet, annak hirdetésével, hogy a fejlődő országokban nincs fejlett munkásosztály, nincs marxista párt, szintén olyan következtetésre jutott, hogy ezek az országok egyelőre nem indulhatnak el a szocializmus útján, legfeljebb csak hosszabb fejlődés után. Mások azt hirdették, hogy lehetséges a szocializmus építése a fejlődő országokban, ha ehhez megvannak a kedvező feltételek. A harmadik csoport pedig azt vallotta, hogy a szocializmus az egyetlen lehetséges út, amelyen a fejlődő országok eljuthatnak problémáik megoldásáig. A többség általában azt a marxista tételt vallotta, hogy a szocializmus világfolyamata igenis érvényesül a fejlődő országokban, csak éppen sajátos feltételek között. Ez a világfolyamat megoldhatja a fejlődő országok problémáit. Csak éppen a szocializmus sem bír olyan varázsigével, amely egyszerre megoldja a problémákat, tehát a szocialista út választása is hosszadalmas és kitartó harcot jelent, egyrészt egy-egy országon belül a tömegek mind fokozottabb érvényre juttatásáért és aktivizálásáért, másrészt nemzetközi téren az új gazdasági világrendszer megteremtéséért. Ehhez meg azt kell hozzátenni, hogy nem a véletlenül múlik, hogy a fejlődő országok a szocializmus útját választják, hiszen ez a választás a tudatos harc és a szubjektív erők küzdelmének eredménye.

Ezt az alapvető tételt több oldalról közelítették meg, és így aztán magát a tételt is több mozzanattal gazdagították. Az egyik megközelítési módot a kongói Kississou Boma alkalmazta. Azt elemezte, hogy a fejlődő országok milyen okokból maradtak le a gazdasági fejlődésben, és ennek alapján kimutatta, miszerint ez a lemaradás a kapitalizmus következménye, tehát felszámolásához a kapitalizmussal ellentétes utat kell választani, különben a kapitalizmus klasszikus útján az elmaradottságot nem lehet felszámolni. Még többen voltak azok, akik kimutatták: a kapitalizmus ma már olyan válságban van, hogy saját problémáival sem tud megbirkózni, saját egyensúlyát sem tudja megteremteni, még kevésbé lehet alkalmas a fejlődő országok problémáinak megoldására. Sokan foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a fejlődő országokban tulaj-

donképpen nem tud hazai burzsoázia kialakulni, tehát illúzió lenne arra várni, hogy ezek az országok a nemzeti burzsoázia vezetésével a kapitalizmus útján haladva jussanak előre. Sőt voltak olyan elemzések is — elsősorban Latin-Amerikából —, amelyek arra tették a hangsúlyt, hogy a burzsoázia ma már saját egykori forradalmának céljait sem tudja ki-harcolni, nem tudja megteremteni sem a nemzeti függetlenséget, sem a demokráciát, tehát a burzsoá forradalomnak egykori céljainak eléréséhez is ma már a szocialista út választására van szükség. Egészen sajátosan közelítette meg ezt a problémát a guineai Pierre Bassamba Camara, aki Le Duant, a Vietnami Kommunista Párt főtitkárát idézve azt mutatta ki, hogy a fejlődő országokban a modern gazdaság megszervezéséhez szükséges munkafegyelmet és munkaszokásokat — amit a kapitalizmus, fejlődésének kezdetén, kegyetlen eszközökkel megteremtett — csak a tudatos erők közreműködésével, a demokratizálással, a tömegek aktivizálásával lehet biztosítani, tehát ennek eléréséhez is a szocialista út választására van szükség.

Ezen túlmenően a szocializmus építésének számos konkrét tapasztalatáról szóltak a fejlődő országok képviselői. Cavtat egyik szinte élményerővel ható felfedezése, hogy ezekben az országokban gyorsan kialakul a képzett és rátermett marxisták egész nemzedéke, és így mind elmélyültebben elemezhetik sajátos problémáikat. Nagy előnyük, szemben a fejlett országokban ugyanezekkel a problémáikkal foglalkozókkal, hogy számukra ezek a kérdések nem egyetemi tanszéken vagy intézeti íróasztalok mögött elemzett témák csupán, hanem a közvetlen társadalmi gyakorlat részei. Ezek a tudatos marxisták már a gyakorlat alapján és dogmatizmustól mentesen tudják alkalmazni a marxizmust a gyakorlati problémák megoldásában. Ezért kellett külön figyelmet az, amit a marxistáknak ez a nemzedéke a fejlődő országok konkrét tapasztalatairól mondott, így az észak-koreai Kim Chol Sik és Gnak Szon Uk a saját erőre támaszkodás elméletéről és gyakorlatáról, a már említett kongói Kississou Boma és a guineai Pierre Bassamba Camara a párt szerepéről és munkásságáról, a burmai Khin Maung Gui a szocializmus építésének ottani tapasztalatairól.

Érdekes volt a madagaszkári Horace Gatien fejtegetése, aki azt ismertette, hogy a madagaszkári falusi közösségek milyen szerepet játszottak az ország történelmében és hogyan lettek ezek a specifikusan afrikai, az ország sajátosságaiból kinövő közösségek a szocializmus építésének alapsejtjei. Ehhez a konkrét tapasztalatokhoz kapcsolódóan a svájci Jean Ziegler írásban átadott tanulmánya szólt egy egész sereg abból kiinduló elméletéről, hogy miként lehetséges a kapitalizmus előtti közösségekből — amilyen a madagaszkár fokonolon vagy a tanzániai ujama — elindulni a szocializmus építésének útján. A madagaszkári tapasztalat ismertetése azért volt érdekes, mert minden elméletnél meggyőzőbben bizonyította, hogy az afrikai közösségnek ezek a formái ténylegesen a tömegek bevo-

násának, az államhatalom demokratizálásának, s ezzel a szocializmus építésének hatékony eszközei lehetnek.

*

A cavtati tanácskozás egyik fontos tanulsága, hogy a fejlődő országok tudatos erői mindinkább felismerik a szocializmus építésének sajátos problémáit, és mind sikeresebben találják meg e problémák megoldásának módózatait. A marxizmus e konkrét feltételek és a konkrét gyakorlat ismeretében járulhat hozzá a problémák megoldásához, és így válhat a világ átalakításának, a szocializmus építésének fegyverévé a fejlődő országokban. Cavtat már azt jelezte, hogy a marxizmus — a különféle áramlatok képviselőinek őszinte és türelmes vitája, a különféle álláspontok és nézetek egybevetése révén — képes e szerep betöltésére